

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

Переглянути у форматі pdf

В. Є. Івченко

НАУКОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

№ 1, 2016

[Назад](#)

[Головна](#)

0 0 0 0 0 0 0 0

УДК 631.115:338.436

В. Є. Івченко,

здобувач Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», м. Київ

НАУКОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

V. Ye. Ivchenko,

researcher of National Scientific centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv

SCIENTIFIC PRINCIPLES OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS IN AGRICULTURE

Виділено основні види господарських структур, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції в Україні. Побудовано модель сучасного аграрного сектору України після процесів реформування, що характеризується наявністю різноманітних форм сільськогосподарського виробництва. Досліджено історичні витoki теорії селянського господарства та наведено її основоположні постулати. Сформовано концептуальну схему трансформації особистих селянських господарств – потенційних підприємницьких структур як важливої ланки валового виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення продовольчої безпеки держави. Визначено місце і роль дрібнотоварного виробництва в сільському господарстві та окреслено основні напрями його державної підтримки, спрямовані на подолання обмежень забезпечення добробуту власників відповідних господарських структур на сільських територіях. Обґрунтовано доцільність створення правових, економічних і соціальних передумов трансформації діючих господарств аграрного сектору економіки України в нову організаційно-правову форму товаровиробника сільськогосподарської продукції у вигляді сімейних фермерських господарств.

In the article the main types of business structures that produce agricultural products in Ukraine were accented. There was made a model of modern agricultural sector of Ukraine after the reform process, characterized by various forms of agricultural production. There were researched historical beginnings of the theory of farms with its basic postulates. There was formed the conceptual scheme of transforming of private farms - potential enterprises as an important link of gross agricultural production, ensuring of food security of the country. The place and role of small-scale production in agriculture were determined and the main directions of its state support to cope with the limitations of welfare of the respective economic structures in rural areas were outlined. There was justified an expediency of creation of legal, economic and social conditions of transformation of existing households in agricultural sector of Ukraine in the new legal form of producers of agricultural products - family farms.

Ключові слова: організаційно-правова форма, трансформація, особисте селянське господарство, дрібнотоварне виробництво, сімейне фермерське господарство.

Keywords: organizational and legal form, transformation, private household, small-scale production, family farm.

Постановка проблеми. Із започаткуванням трансформаційних процесів в аграрному секторі економіки України в державі не було забезпечено ефективного переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки у зв'язку із відсутністю необхідного впливу необхідного досвіду та практики впроваджених реформ. Негативні наслідки реформування, що супроводжувались різким падінням обсягів валового виробництва сільськогосподарської продукції, лише посилювались через відсутність дієвої науково-обґрунтованої стратегії ринкової трансформації агропродовольчого сектору. Подальші заходи економічного реформування підтвердили неспроможність механізму вільної ринкової економіки вирішити наявні проблеми соціально-економічного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку й ефективного функціонування різних організаційно-правових форм в сільськогосподарському секторі України присвячували власні дослідження значна кількість вчених економістів-аграрників, зокрема: В.Г. Андрійчук [1], Т.О. Зінчук [2], С.В. Кальченко [3], М.Й. Малік і В.М. Заяць [4], В.А. Мамчур і В.С. Півторак [5], В.Я. Месель-Веселяк і М.М. Федоров [6], Б.Й. Пасхвер [7] та ін. Водночас, недостатньо дослідженими залишаються проблеми низької ефективності діючих господарських структур в аграрному секторі та напрями реалізації підприємницького потенціалу сільського населення.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування наукових засад розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва та перспектив створення нової організаційно-правової форми – сімейного фермерського господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження процесів реструктуризації в сільському господарстві України відповідно до специфіки соціально-економічної діяльності товаровиробників продукції дає змогу виділити такі основні види господарських структур:

- 1) Агрохолдинги та крупні аграрні фірми – складні вертикально-інтегровані структури з повним циклом виробництва (від виробництва

сільськогосподарської сировини до її переробки та реалізації кінцевому споживачу). Дані господарські утворення, володіючи значними обсягами земельних та фінансово-матеріальних ресурсів, здатні виробляти значні обсяги товарної продукції високої якості та одержувати великі доходи, що досягається через широке впровадження техніко-технологічних та організаційних інновацій [6, С. 17].

2) Товариства та кооперативи різних організаційно-правових форм утворені в процесі реструктуризації колгоспно-радгоспної системи шляхом роздержавлення та приватизації державних та колективних господарств. Більшість із таких утворень функціонують в умовах обмеженості ресурсів, відсутності необхідної кількості кваліфікованих працівників, виконуючи в основному «селозберігаючу» функцію. Водночас небажання молодих фахівців переїжджати чи повертатись (після здобуття освіти) у сільську місцевість для участі в організаційній діяльності даних господарських структур призводить до прийняття неефективних управлінських рішень.

3) Фермерські господарства та фізичні особи-підприємці товаровиробники сільськогосподарської продукції – здійснюють в основному виробництво сировинної (проміжної) продукції, що в підсумку не дозволяє максимізувати фінансові результати власної діяльності через відсутність контролю за повним циклом виробництва кінцевої продукції. Як підсумок центр бізнес-активності сільськогосподарського товаровиробництва переноситься у сфери переробки, сервісу та торгівлі, представники якого забезпечені стабільними доходами, в той час як власники фермерських та індивідуальних господарств не здатні сформувати справедливі обсяги доданої вартості на вироблену продукцію [3, С. 61-62].

4) Особисті селянські господарства та домогосподарства, що здійснюють господарську діяльність переважно у формі самозайнятості. Дані господарські утворення функціонують в умовах низького рівня механізації праці, вирощуючи переважно трудомістку продукцію (картопля, овочі, баштанні тощо), реалізують лише надлишки продукції на стихійних ринках і не можуть вважатись повноцінними суб'єктами підприємницької діяльності. Водночас господарствами населення виробляється більше 40% валової сільськогосподарської продукції, що робить їх важливим елементом системи забезпечення продовольчої безпеки країни. «Каменем спотикання» для власників даних господарських утворень є відсутність ефективних каналів реалізації виробленої продукції та її надлишків, – проблема, що може бути вирішена шляхом організації колективних форм захисту спільних інтересів, таких як сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Отже, побудована модель сучасного аграрного сектору України після процесів реформування характеризується наявністю різноманітних форм сільськогосподарського виробництва, що мають різні цілі функціонування, володіють та розпоряджаються якісно та кількісно різноманітним набором засобів виробництва та предметів праці, забезпечуючи при цьому багатокладність економіки (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальна модель трансформації форм господарювання аграрного сектору економіки України

Сформовано автором на основі опрацьованих джерел [3, 8, 9, 10]

Головним досягненням побудови української моделі трансформації аграрного сектору економіки була безпосередня докорінна перебудова застарілих колективних суб'єктів господарювання і створення нових ринкових форм на основі приватної власності, що відбувалась під жорстким контролем органів державної влади та місцевого самоврядування.

Завдяки реалізації процесів реструктуризації в аграрному секторі економіки України було розширено можливості подальшої трансформації форм господарювання в сільській місцевості. З отриманням у власність розпайованих земель та майна селянин здобув можливість вільного вибору щодо розпорядження ним з можливістю самостійно господарювати на земельній ділянці, здавати її в оренду чи поєднувати за бажанням господарські статуси власника, орендаря, працівника. Таким чином надання можливості селянам реалізувати власний господарський потенціал спричинило утворення системи різних господарських утворень за розміром, спеціалізацією, формою власності, напрямом діяльності. Зазначений процес відкрив шлях до розвитку інноваційно-інвестиційних процесів на селі та агропромислової інтеграції, що відповідає економічним та ринковим викликам сьогодення, а саме:

- забезпечення надійною, якісною і дешевою сировиною власного виробництва;
- налагодження каналів збуту продукції за рахунок великих обсягів виробництва;
- створення служб сервісного обслуговування (технічного, технологічного, ремонтного і т.д.) учасників інтегрованого утворення;
- нарощування фінансового капіталу, що зможе вивільнити ресурси для інвестування та вирішити питання кредитного забезпечення [8, С. 174-176].

Фактичний вибір Україною шляху європейської інтеграції може не дати позитивних результатів у зв'язку із відсутністю необхідних ресурсів для підтримки впровадження європейських стандартів у вітчизняному агропромисловому виробництві. Проблемним питанням залишається недоформованість політики протекціонізму внутрішнього товаровиробника сільськогосподарської продукції, а також відсутність ефективних каналів збуту продукції через обмеженість місткості внутрішнього ринку.

Тобто, створення укрупнених вертикально інтегрованих формувань (так званих агрохолдингів) стало вимогою часу, оскільки функціонування дрібних товаровиробників супроводжувалося широким колом проблем фінансового і організаційного характеру, серед яких: надмірні боргові зобов'язання, застаріла матеріально-технічна база, неспроможність налагодити рентабельне виробництво тощо [1, С. 6]. Тому з вливанням значного обсягу фінансово-матеріальних ресурсів представників неаграрної сфери, стало можливим налагодження систем агропромислового виробництва у формі агрохолдингів, створених шляхом об'єднання сільськогосподарських підприємств на основі оренди земельних угідь. Позитивними моментами створення таких вертикально-інтегрованих структур є їх можливість організації високоефективного виробництва, забезпечення переробки та реалізації агропродовольства зі скороченням кількості ланок на шляху надходження продукції до споживача.

Отже, розглядаючи розвиток сільського господарства лише в контексті забезпечення високої економічної ефективності виробництва, агрохолдинги слід вважати домінуючою формою аграрного товаровиробництва. Разом з тим, на нашу думку, важливою ланкою сільського господарства залишаються дрібні

господарські формування у зв'язку із прив'язкою їхньої діяльності до розвитку сільських територій, де й вони функціонують. В даному аспекті, соціальна складова підприємництва, а саме збереження сільського соціуму та його забезпечення гідними умовами життя та праці, підтверджує доцільність розвитку та підтримки малих форм господарювання на селі. Оскільки практика поширення агрохолдингів часто має негативні соціальні наслідки, що проявляються у формі обезземлення селянства, збільшення рівня безробіття на селі (оскільки впровадження високотехнологічних процесів призводить до зменшення необхідної кількості працівників у здійсненні виробничих процесів), прискорення трудової міграції сільського населення тощо [3, С. 60-61].

Розглянувши структуру валового виробництва сільськогосподарської продукції, можна зробити висновки про зменшення впливу малих аграрних форм на формування національного ринку, але все ж сектор малого підприємництва залишається вагомою його складовою. Зокрема, підтримка малих товаровиробників на державному рівні повинна здійснюватись у зв'язку із:

- наявністю високого потенціалу розвитку даних господарств як виробників сільськогосподарської продукції зі зростаючим попитом;
- забезпеченням продовольчої безпеки країни;
- збереженням соціальної спрямованості малих господарств, забезпечення реалізації схильності селян до сільськогосподарської праці [11, С. 130].

Як зазначають М.Й. Малік та В.М. Заяць, основоположні постулати теорії селянського господарства були сформовані ще в античні часи [4, С. 90]. Зокрема, зацікавленість філософів питаннями землекористування продукувала значну кількість думок та ідей розвитку форм сільськогосподарського виробництва, що нерідко знаходили своє відображення в трансформації нормативно-правового поля. Розглянувши доробки класиків політичної економії, слід відмітити напрацювання Дж.Ст. Мілля, в яких він обґрунтував важливість захисту приватної власності селян та розвитку селянських фермерських господарств, перевагою яких було поєднання в одній особі власника майна та землі та її розпорядника та користувача. Головною проблемою селян на той час (сер. XIX ст.) була відсутність права на землю, що було подолано за рахунок розподілу земель крупних феодалів між ними на шляху до побудови більш ефективного аграрного виробництва [12].

Критично щодо селянських господарств висловлювався К. Маркс, називаючи їх дрібнобуржуазною формою господарювання, що лише затягує можливість технологічного розвитку соціуму у зв'язку із їх функціонуванням в умовах застарілих умов виробництва та засобів праці. Вчений не визнавав селянські господарства альтернативою формам великогосподарського виробництва, ототожнюючи їх діяльність та безмірним розчаруванням людського ресурсу [13].

Основоположник неокласичної економічної теорії А. Маршал, досліджуючи проблеми та перспективи селянського господарства як форми господарювання, відзначав важливість надання приватної власності на землю селянам, що забезпечить їх економічну свободу та відповідальність за власну господарську діяльність, щоправда обмеживши капіталізацію сільського господарства [14].

В процесі історичної еволюції господарських форм проблема обмеженої можливості селян залучати капітал під час здійснення господарської діяльності була інтерпретована в перспективі функціонування за умов обмеженого ресурсного забезпечення. Тому за ринкових умов ведення господарювання у формі селянського господарства стало результатом безальтернативності вибору способу діяльності без залучення значних капітальних виробничих ресурсів.

Серед радянських вчених слід виділити представників організаційно-виробничої школи в Росії, головними теоретиками якої були О.В. Чаєнов [15] та О.М. Челінець [16], дослідження яких базувались на розгляді селянського господарства як окремої економічної одиниці. Посилену увагу вчені приділяли проблемам мотивації здійснення діяльності селянськими господарствами, оптимізації структури аграрних ринків та відносин власності на землю. На початковому етапі наукової діяльності О.В. Чаєнов активно підтримував позиції перспективності розвитку селянських господарств, пропагував ідеї їх трансформації в оновлені структури фермерського типу. Щоправда, із популяризацією марксистської школи та галопуючим збільшенням прихильників даної теорії, вчений відступив від власних ідей під тиском радянської ідеології.

Представники теорії граничної корисності (У. Джеванс, О. Бем-Баверк, Л. Мізес та ін.) у власних дослідженнях обґрунтовують доцільність переносити частину валового доходу на підприємницький ризик під час здійснення господарської діяльності в будь-яких організаційних формах [17, 18, 19]. Тому, трактування селянських господарств виключно як форми нетоварного виробництва на засадах самозайнятості є дещо суперечливим оскільки відкидає складову диверсифікації процесу господарювання. Крім того, за ринкових умов будь-яка форма господарювання може визначатись як спосіб самозайнятості власника господарського утворення, а здійснений ним порівняльний аналіз результативності діяльності дає змогу обрати найбільш ефективну форму за даної ситуації.

Отже, з огляду на постулати теорії селянського господарства, актуальності набуває питання реалізації підприємницького потенціалу бажаними селянами у формі трансформації селянських господарств у підприємницькі структури з метою одержання гарантованих державою привілеїв для офіційних товаровиробників сільськогосподарської продукції (рис. 2).

Рис. 2. Концептуальна схема трансформації особистих селянських господарств

Сформовано автором на основі опрацьованих джерел

Погоджуємось із думкою Зінчук Т.О. щодо відсутності на сучасному етапі експортного потенціалу дрібнотоварних селянських господарств, а також його розгляд як ключового чинника вирішення проблем бідності на селі та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції [2, С. 83]. Як свідчить європейський досвід, більше 70% фермерів господарюють на ділянках менше 5 га, що робить неможливим пошук високоефективних каналів збуту виробленої продукції малими партіями. Водночас, близько 14 млн європейських фермерів забезпечують сировиною чверть мільйона переробних підприємств, півмільйона роздрібних торговельних структур та 200 тис. оптових ринків [20, С. 12].

Вітчизняні реалії формування трансформації форм господарювання аграрного сектору економіки відображають факти поступового укрупнення господарств, зважаючи на неможливість ефективно конкурувати з ними підприємств малого та середнього розміру, на відміну від успішно функціонуючих європейських фермерів. Відсутність практичного вирішення питання надання статусу юридичної особи особистим селянським господарствам на законодавчому рівні спричиняє відмежування даних господарських суб'єктів від ринку, відсутність економічних мотивів виробництва експорто-орієнтованої продукції, створює загрози продовольчій безпеці країни. Значна частка виробленої сільськогосподарської продукції дрібними фермерськими та особистими селянськими господарствами не може конкурувати з сучасними європейськими аналогами у зв'язку із невідповідністю випущеної продукції міжнародним технічним вимогам, якістю, стандартам та іншим параметрам [2, С. 84].

З метою подолання обмежень забезпечення добробуту аграрним товаровиробникам на сільських територіях, а також подолання виробничо-організаційних проблем, основні зусилля державної влади мають бути направлені на:

- удосконалення державної політики підтримки реалізації підприємницького потенціалу у сільській місцевості шляхом гарантійного забезпечення підтримки фінансово-кредитного, організаційного та інституційного характеру на національному рівні;
- ухвалення європейської стратегії розвитку сільських територій, що передбачає децентралізацію влади, диверсифікації сільського господарства, організації соціально-орієнтованої концепції сільського розвитку та ін.

Відповідно до досліджень В. Худицького, реалізація на міжнародному ринку переважно сировинної продукції призводить до нестачі близько 25 млн грн доданої вартості на 100 тис. т експортної продукції, крім того в подальшому ситуація буде лише погіршуватись без впровадження необхідних заходів [21]. Тому, надзвичайно важливою проблемою залишається набуття особистими селянськими господарствами статусу товаровиробника сільськогосподарської продукції із забезпеченням відповідних заходів стимулювання у вигляді пільгових податкових знижок та соціального страхування.

Зважаючи на те, що особисті селянські господарства є найчисленнішими представниками сімейного типу господарювання в аграрному секторі економіки України та фактично вже працюють як сімейні ферми, виникла об'єктивна необхідність забезпечити створення правових, економічних і соціальних передумов їх трансформації в сімейні фермерські господарства. Основою трансформаційних процесів має бути набуття статусу юридичної (фізичної) особи – виробника сільськогосподарської продукції, забезпечення їм повноцінної участі в аграрному ринку та посилення соціального захисту членів таких господарств, стимулювання створення на їх основі життєздатної системи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та подальшого забезпечення комплексного розвитку малих селянських форм господарювання.

Обґрунтування доцільності впровадження нової організаційно-правової форми у вигляді сімейних фермерських господарств потребує оцінки факторів зовнішнього середовища щодо забезпечення ефективного розвитку підприємницької діяльності в сільській місцевості. Погоджуємось з думкою В. Мамчура і В. Пивторака щодо визначення вирішальних факторів розвитку сімейних фермерських господарств, основними серед яких є: можливість вирішення проблем соціального захисту села та забезпечення продовольчої безпеки країни, гнучкість виробничих процесів, відносно малий обсяг початкових інвестицій і високий потенціал виробництва [5, С. 67-68].

Проведена науковцями оцінка привабливості агропродовольчого ринку та конкурентоздатності організаційно-правових форм підприємницької діяльності дає підстави зробити висновок про неспроможність особистих селянських господарств конкурувати із сучасними підприємницькими суб'єктами. Беззаперечно є конкурентна перевага великих товаровиробників сільськогосподарської продукції за рівнем економічної ефективності, але з позиції соціальної ефективності (а саме забезпечення зайнятості сільського населення, розвитку сільських територій) доцільним є розвиток сімейних ферм шляхом створення нових економічних суб'єктів або переходу власників особистих селянських господарств до відповідних форм підприємницької діяльності товарного спрямування. Водночас, створення сімейних ферм потребує відносно менших капіталовкладень порівняно з великими підприємствами та фермерськими господарствами і, за спрощення процедури юридичної реєстрації економічного суб'єкта, може виступати дієвою альтернативою ефективного розвитку підприємницького потенціалу на селі [5, С. 69].

Висновки. З початку трансформаційних процесів у сільському господарстві України забезпечено багатокладність виробництва, що знайшла своє відображення у функціонуванні різних форм господарювання. Водночас сучасні тенденції євроінтеграційних процесів кидають виклик вітчизняним товаровиробникам сільськогосподарської продукції, значна частина якої є морально застарілою відносно нових вимог міжнародного продовольчого ринку. Серед основних перешкод можна виділити: обмеженість фінансово-кредитних ресурсів щодо сучасного технічного забезпечення виробничих процесів, підвищена активність агрохолдингової корпоратизації, що спеціалізується на виробництві експорторієнтованої продукції (переважно у вигляді сировинної продукції), ігнорування агроекологічних та технічних умов виробництва, неузгодженість із європейською стратегією розвитку сільських територій. За таких умов державою має бути посилено аграрну політику сприяння розвитку дрібнотоварного виробництва в сільському господарстві, особлива увага має бути приділена стимулюванню реалізації підприємницького потенціалу власників земельних ділянок шляхом набуття ними статусу товаровиробника сільськогосподарської продукції у формі сімейного фермерського господарства.

Література.

1. Андрійчук В.Г. Аграрнопромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. - №1. – С. 3-15.
2. Зінчук Т.О. Проблеми адаптації аграрного сектору економіки до умов Угоди про зону вільної торгівлі Україна-СС / Т.О. Зінчук // Економіка АПК. – 2015. - №5. – С. 79-87.
3. Кальченко С.В. Розвиток особистих селянських господарств в умовах системних трансформацій аграрного сектору: монографія / Кальченко С.В. – Мелітополь, Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2014. – 408 с.
4. Малік М.Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М.Й. Малік, В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2013. - №5. – С. 87-95.
5. Мамчур В. Тенденции и возможности развития современных форм хозяйствования в аграрном секторе экономики Украины / В. Мамчур, В. Пивторак // Ежемесячный научный журнал «Аграрная экономика». – Минск. – 2015. - №4 (239). – С. 64-70.
6. Месель-Веселяк В.Я. Теоретико-методологічне і нормативно-правове забезпечення трансформації аграрного сектору економіки України до ринкових умов господарювання, науковий супровід та ефективність запровадження / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2015. - №7. – С. 5-24.
7. Пасхавер Б.Й. Малі форми аграрного виробництва / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2013. - №11. – С. 18-27.
8. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.; за ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
9. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / Кириленко І.Г. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. – 452 с.
10. Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Меселя-Веселяка. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 660 с.
11. Ходов Л. Шість соток по-німецьки: участок маленький – польза большая / Л. Ходов // Современная Европа. – 2013. - №2. – С. 129-133.
12. Mill J.St. Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy [Online] / J.St. Mill. – London: Longmans, Green and Co., 1909. – Av.at: <http://www.econlib.org/library/Mill/mlPCover.html>.
13. Marx K. Capital: A Critique of Political Economy, Vol. III. The Process of Capitalist Production as a Whole [Online] / K. Marx. – Fr. Engels, ed., E. Untermann, trans. – Chicago: Charles H. Kerr and Co., 1909. – Av.at: <http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Marx/mrxCpCCover.html>.
14. Marshall A. Principles of Economics [Online] / A. Marshall. – London: Macmillan and Co., Ltd., 1920. – Av.at: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marPCover.html>.
15. Чайнов А.В. Крестьянское хозяйство: избранные труды / А.В. Чайнов. – М.: Экономика, 1989. – 206 с.
16. Челинцев А.Н. Динамика крестьянского хозяйства (по материалам динамических переписей ЦСУ за 1920–1921 гг.). – М.: Книгосоюз, 1928. – 116 с.
17. Jevons W. The Theory of Political Economy [Online] / W. Jevons. – London: Macmillan and Co., 1888. – Av.at: <http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Jevons/jvnPE.html>.
18. Бем-Баверк О. Избранные труды о ценности, проценте и капитале / О. Бем-Баверк. – М.: Эксмо, 2009. – 912 с.
19. Минзес Л. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории / Л. Минзес. – Челябинск: Социум, 2005. – 878 с.
20. The Common Agricultural Policy: A partnership between Europe and Farmers / European Commissioner for Agriculture and Rural Development. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. – 16 p.
21. Худицький В. Малий бізнес: шукати можливості там, де інші бачать проблеми / В. Худицький // Дзеркало тижня. – 2015. - №4.

References.

1. Andrijchuk, V.H. (2013), “New types of agroindustrial formations within the framework of the national agrarian development strategy”, *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 3-15.
2. Zinchuk, T.O. (2015), “The issues of implementation of the Ukraine-EU free trade area agreement for agricultural sector”, *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 79-87.
3. Kal'chenko, S.V. (2014), *Rozvytok osobystykh selians'kykh hospodarstv v umovakh systemnykh transformatsij aharnoho sektoru: monohrafiia* [The development of private farms in terms of systemic transformation of the agricultural sector: monograph], Publishing and printing center «Liuks», Melitopol, Ukraine.
4. Malik, M.J. and Zaiats', V.M. (2013), “Theoretical patterns and lines for transformation of private farms”, *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 87-95.
5. Mamchur, V. and Pivtorak, V. (2015), “Trends and opportunities for the development of modern forms of management in the agricultural sector of Ukraine”, *Ezhemesjachnyj nauchnyj zhurnal “Agrarnaja jekonomika”*, vol. 4 (239), pp. 64-70.
6. Mesel'-Veseliak, V.Ya. and Fedorov, M.M. (2015), “Theoretical, methodological and legal regulatory provisions for the adjustment of agrarian sector of economy of Ukraine to market economy: scientific research and the efficiency of implementation”, *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 5-24.

7. Paskhaver, B.J. (2013), "Small forms of agrarian production", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 18-27.
8. Hajduts'kyj, P.I. Sabluk, P.T. and Lupenko, Yu.O. (2005) *Ahrarna reforma v Ukraini* [Agrarian reform in Ukraine], NSC IAE, Kyiv, Ukraine.
9. Kyrylenko, I.H. (2005) *Transformatsiia sotsial'no-ekonomichnykh peretvoren' u sil's'komu hospodarstvi Ukrainy: problemy, perspektyvy* [The transformation of social and economic converting in the agricultural sector of Ukraine: problems and prospects], NSC IAE, Kyiv, Ukraine.
10. Sabluk, P.T. and Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2000) *Posibnyk po reformuvanniu sil's'kohospodars'kykh ta pererobnykh pidpriemstv* [Guide to reform the agricultural and processing companies], NSC IAE, Kyiv, Ukraine.
11. Khodov, L. (2013) "Six German hundreds: small plot – great enjoy", *Sovremennaia Evropa*, vol. 2, pp. 129-133.
12. Mill, J.St. (1909) *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy* [Online], Longmans, Green and Co., London, UK, available at: <http://www.econlib.org/library/Mill/mlPCover.html> (Accessed 11 Jan 2016).
13. Marx, K. (1909) *Capital: A Critique of Political Economy, Vol. III. The Process of Capitalist Production as a Whole* [Online], Charles H. Kerr and Co., Chicago, USA, available at: <http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Marx/mrxCpCCover.html> (Accessed 11 Jan 2016).
14. Marshall, A. (1920) *Principles of Economics* [Online], Macmillan and Co., Ltd., London, UK, available at: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marPCover.html> (Accessed 11 Jan 2016).
15. Chajanov, A.V. (1989) *Krest'janskoe hazjajstvo: izbrannye trudy* [Household: selected works], Economics, Moscow, Russia.
16. Chelincev, A.N. (1928) *Dinamika krest'janskogo hozjajstva (po materialam dinamicheskikh perepisej CSU za 1920–1921 gg.)* [The dynamics of households (based on the dynamic data of 1920-1921)], BookUnion, Moscow, Russia.
17. Jevons, W. (1888) *The Theory of Political Economy* [Online], Macmillan and Co., London, UK, available at: <http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Jevons/jvnPE.html> (Accessed 11 Jan 2016).
18. Bem-Baverk, O. (2009) *Izbrannye trudy o cennosti, procenke i kapi tale* [Selected works on the value, interest and capital], Jeksmo, Moscow, Russia.
19. Mizes, L. (2005) *Chelovecheskaja dejatel'nost': traktat po jekonomicheskoj teorii* [Human action: a treatise on economic theory], Socium, Cheljabinsk, Russia.
20. *The Common Agricultural Policy: A partnership between Europe and Farmers / European Commissioner for Agriculture and Rural Development* (2012), Publications Office of the European Union, Luxemburg.
21. Khudyts'kyj, V. (2015) "Small Business: look for opportunities where others see problems", *Dzerkalo tyzhnia*, vol. 4.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2016 р.

ТОВ "ДКС Центр"